

העליה הבלתי-חוקית מגרמניה הנאצית לא"י או שבעה מסעות בלתי-חוקיים מגרמניה הנאצית לארץ-ישראל (ביצוע וקשרים בין-לאומיים)

ק. י. בליכדורי

הכנייה והמקורות

בחורף תשי"ח כינסתי בתל-אביב לרגל עבודתי למען יד-וישם, חוג עיון של ציונים יוצאי גרמניה*, כדי לתחיות במשותף סאורעות משנות שלטון-היטלר בין 1933 עד 1939/40. העדויות נרשמו, בין הנושאים שהועלו במיפגש היתה "עליה ב'". היה ידוע, כי גוסף על המעפילים מפולין, צ'כוסלובקיה ואוסטריה, עלו במסגרת עלייה ב' גם קבוצות מגרמניה עצמה, באחת ההפעלות הגדולות האחרונות של התקופה ההיא, הקטורה בפרשת "פאסוריה" הנודעת — הביאה האגיה "פאסיפיק" עולים בלתי-חוקיים רבים מת-אלטרייד" (כלומר מ-גרמניה הישנה) — זו, שלא בצירוף עם אוסטריה וצ'כוסלובקיה, עולים אלה קראו למסעם זיה"ר, זיה"ר ראשי-תיבות ל"ווגנר-הכשרה", הוזה אוטר: הכשרה מיוחדת — כינוי לעלייה הבלתי-חוקית בגרמניה, בכינוי השתמשו בגרמניה בלבד (ולא באוסטריה) ואכן מלמדנו זיה"ר, כי היתה זאת הקבוצה השביעית של מעפילים מארץ זו, לא מצאתי על-אודות העליות האלה דבר — לא בחומר הארכיוני שהיה ידוע לי ולא בספרים, רק בספרם של ג'וזף ורוד קמחי* ("דרכי הסתר — ההגירה הבלתי-חוקית של עם, 1938 עד 1948") היו כמה ידיעות על מסעות מגרמניה, אך ספר זה לא הכיל שום אסמכתות או מקורות ואופיו היה עתונאי יותר מאשר היסטורי, הוא נכתב בצורה טובה ובהירה אך היו בו גם אי-אלה שגיאות הפורות.**

על כן הצנתי את ההעפלה מגרמניה כאחד מנושאי השיחה, והרשמנו בעניין זה העדויות הבאות:
קורט גילדמן (ראובן גולן): "החלוצ ועליית-נוער בגרמניה מ-1936 עד סוף 1939" — ארכיון ירושלים (1958) מס' 01/204.
אריק (אפרים) פריק: "העליה הבלתי-חוקית מגרמניה לאחר פרוץ הפלחמה" — ארכיון ירושלים (1958) מס' 01/221.
אריק (אפרים) פריק: "ויסות נציגי האירגונים היהודיים הכוללים בברלין, זינה ופראג אל הנסטאפו בברלין (איכמן)" — ארכיון ירושלים (1958) מס' 01/227.
מקס צימלס: "בברלין מדצמבר 1938 עד ראשית ספטמבר 1939 כשליה החלוצ" — ארכיון ירושלים 1960/61 מס' 01/263.
פרוסקוליום מס' 1 ומס' 2 של חוג העיון של ציונים יוצאי גרמניה" — ארכיון ירושלים (1958) מס' 01/216 ו-01/226.

מאוחר יותר מצאתי כהשלמה חשובה ביותר, עדות מאת ד"ר מיכאל מאיר, שהיאר בפרוטוקול את עבודות ההכנה למסע זיה"ר והגיע בעצמו ארצה ב"פאסיפיק", עדות זו כבר נכתבה בשנת

* John and Dawid Kimche: "The Secret Roads — The Illegal Migration of a People 1938—1948".

** למשל נאמר בספר זה, שלאחר "לילה-הברדלח", נובמבר 1938, הוטל על היהודים בגרמניה לעזוב את "הסמל היהודי" (ע' 25), למעשה חונק סמל זה רק ביום 19 בספטמבר 1941, סמוך להתחלת

1941(1), סיד עם שחרורו ממחנה עתלית ונמצאת בספריית רונר בלונדון (The Wiener Library) מס' 314 (העתק נמצא בארכיון יו"ש 02/283).

העובדות ושאלו מאחת העדויות הנ"ל, אלא אמרן יציין בעמודים הבאים מקור מיוחד. כאשר החלטתי, בשנת 1963, לעבד את הנושא, נתברר לי, כי אין במקורות שעמדו לרשותי — העדויות הנ"ל ועוד מספר עדויות בודדות של המסעות עצמם — כדי לספק את הנושא, אפנים לסדתי מהן על רוב המסעות, על מספר המשתתפים ומעט גם על ההכנות בברלין, אולם, איס מספרי העדויות לא עסק באותו חלק של ההכנות, הקשור ביחסים עם המוסדות הגרמניים (המשרד המרכזי לבטחון הרייך, הגסטאפו) מצד אחד ועם המוסדות היהודיים הכלליים (בעיקר, המוסד לעליה ב"), מצד שני. מינו גינסבורג, שהיה יחד עם סקס צימלס שליח, החלוץ בברלין, היה היחיד, שיכול היה לדעת משהו בעניין זה, וממנו השנתי מענה לכמה שאלות קונקרטיות, אך לא עדות רצופה (מינו גינסבורג — "תשובות", 1964, ארכיון יו"ש, 01/304). בינתיים תפיעו בשנים 1957 ו-1959 שני תיאורים בשפה העברית, מפורטים יותר, של פרקים מתולדות עליה ב": ברכה חבס: "פרצי השעריים", תוצאת "מערכות" (צה"ל), ת"א 1957, ו-"אף-על-פי", ספר עליה ב" בהוצאת מכון דבירנסקי, מהדורה שניה 1959, שני הספרים מסתמכים כפי הנראה, על עדויות מרוממות ואף מכילים, בין השאר, הערות על שיתוף-הפעולה של המוסדות היהודיים הכלליים והמוסדות היהודיים בגרמניה ואוסטריה, ואף מוסדות גרמניים, למען ביצוע העליות. יתר-על-כן, הספתי גם תוצאת מרובה מספרו של יהודה ברגינסקי, "עם הותר אל החוף: המשיעשה שנת בשירות עליה ב", תוצאת הקיבוץ המאוחד 1965, ברגינסקי היה בתקופה הנזכרת אחד מראשי המוסד לעליה ב".

מעבר הוטר גילה עניין רב בקשיות ההערות הרבות, לעתים קצרות מאוד, המפורטות בספרים, על העלייה הבלתי-חוקית מגרמניה עם העדויות של ההנהלה שישבה בגרמניה, ועלה בידו ליצור תמונה די ברורה, כתוצאה מהעבודה נחשכר כתביד בשפה הגרמנית, בהיקף של של עמוד, שבו החברו כל המקורות לכתבי-יד רבי-הכמות אך לא נמצאה עדיין אפשרות של פרסום: עליכן נענתי להצעת "מדישת" והריני מביא בזה, בקיצורים ניכרים, את התוצאות העיקריות של המחקר, ברי, שנאלצתי לדלוג על פרטים מעניינים רבים, אבל התמונה בעיקרה נמסרה בנאמנות.

א. ההכנות

עד לשנת 1939 לא נתנו המוסדות הרשמיים של תנועת העבודה הציונית ושל הסוכנות היהודית בגרמניה, יד לעלייה הבלתי-חוקית, עסקו בה — קבוצות של "תחלוצ" והרביציון ניסטים, גם הנהגת יהודי גרמניה התייחסה בשלילה לעלייה הבלתי-חוקית, עד להתחלת שנת 1939, הרביציוניסטים חייבו אותה עקרונות, אך לא אירגנוה, אלא שלחו את אותם חברי בית"ר, שהיו מעוניינים בכך, אל-סעבר לגבולות במזרח ובדרום-מזרח, כדי שיצטרפו לקבוצות שהיו קיימות שם. בשנת 1938 הגיעו בנו כהן חגס פרידנטאל, חברי ההנהלה של ההסתדרות הציונית בגרמניה, לכלל דעה, כי עם הרעת המצב הכללי, יש צורך גם לנצל את דרך העלייה הבלתי-לגאלית, פרידנטאל נסע ללונדון, אך נתקל בהתנגדות הן אצל וייצמן והן אצל בן-גוריון, כיוון ששניהם לא רצו למתוח יותר מדי את היחסים עם המעצמה המאנדאטורית. בשנת 1937 תחלה באוסטריה תנועה קטנה לקידום עלייה ב" מצד הרביציוניסטים, אך לחוקפים גדולים היא הגיעה רק לאחר הכיבוש הגרמני ("אנשלוס"). בגרמניה גופא נשתנה קו המוסדות היהודיים רק לאחר "ליל הבדולח" (נובמבר 1938) וניתן היה לומר לעלייה הבלתי-לגאלית, הדבר זכה להסכמה של הנהגת תנועת העבודה

* בזמן האחרון גילה סר דב קולקא טירושלים חלקים של ארכיון הרייכספאייזטנג דד יודן אין דויטשלנד אשר סברו כי אבד ומצא בו חומר רב, אך החומר לא יעמוד בסדר זמן רב לרשות המעניינים ולא יכולתי להשתמש בו.

הציונית שמחץ לגרמניה.³ עד היום לא עלה בידינו לגלות את תאריך ההחלטה המתאימה בגרמניה, אך לכל הדעות, היא נתקבלה לא מאוחר מאמצע ינואר 1939. בתקופה לאחר „לילה הבדולח“, יורשים הבריחה הטיפו הדרכים לבריחה מהירה את מקומה של ההגירה המתוכננת והמאורגנת. כלומר, הכניסה הלגאלית לארצות אחרות.⁴ בראש עמדו חוגי „החלוץ“, שהוסיפו לעבוד במסגרת ה„משרד הארצישראלי“. לאחר שאירגון „החלוץ“ פורק רשמית. בימים האחרונים של דצמבר 1938 הגיעו לגרמניה שני שליחי „החלוץ“ מארץ־ישראל — מקס צימלס ופינו גינסבורג.⁵ מייד עם בואם הם התייצבו לפני ה„גסטאפו“ ונתקבלו בתמיהה על־ידי שניים מהפקידים הלא־בכירים, שאמרו להם: „אתם באים לעזור ביציאת היהודים ודווקא עכשיו? אנו עושים זאת לבדנו הרבה יותר טוב“. הפקידים לא ררשו אלא דרישות חודשיים על מספר היהודים שייצאו בעזרת השליחים. ובכך נסתיימה השיחה. במשך חודש ינואר התברר לשני השליחים, כי בהיותם מחוץ לגרמניה, היתה להם דעה מוטעית בחלט על המצב. הם היו סבורים, כי בואם נרעד לחסל את היש המצוי עדיין בריכוזי ההכשרה. כלומר, להוציא מגרמניה את החלוצים האחרונים, והרבר ימשך שבועות אחדים. תחת זאת מצאו נהירה מחודשת להכשרה גם מתוך שכבות בודגניות, כי למעשה היה מתנהג ההכשרה המקום היחיד, שדרכו היתה תקוה לצאת מגרמניה. תאפשרויות המצומצמות מאוד של העלייה התוקית, לא היה בהן כדי לחביל את הנהירה הגדולה. לכן, תחת לצמצם ולחסל, צריך היה להקים ריכוזי הכשרה חדשים. שני השליחים התחלקו בתפקידיהם: גינסבורג טיפל בעלייה הבלתי־תוקית עצמה, ואילו צימלס קיבל על עצמו את הדאגה להכשרה ואת בחירת המועמדים ליציאה.

דבריהימים של מתנת ההכשרה בשנים 1939/40 וגם בשנים שקדמו להן, עוד צריכים להיכתב. בעדויות הנזכרות לעיל מצוי חוסר רב על אותם הימים. המחנות הוסיפו להתקיים כ„מחנות עבודה מאושרים מטעם“, אך כלפירפנים נשמר אופיים כמחנות הכשרה לדרך הציונית ולא־ארץ־ישראל. מכמה צדדים הישמעה הדעה, כי בעקבות שינוי המצב לאחר „לילה הבדולח“, נשתנו סדרי הבחירה של המועמדים למחנות אלה. לא כושרה־עלייה לארץ־ישראל קבע. אלא הבחינה של הצלה.⁶ טענה זו מוטעית בחלט, אם נוציא מהכלל מקרי הצלה ישירים ממחנות־הריכוז. להיפך: על־פי העדויות, הוסיפו להתקיים בגרמניה כל כללי הבחירה המחמירים (בניגוד לאוסטריה), וכמה ממסרי העדויות ונדו, כי היה בזה מישגה.

בעדויות המבוססות על הזכרון, תמיד עלולות ליפול טעויות. על־כן, סן הראוי להסתמך על מקור טוב ביותר הוא מכתב, אשר קורט גולדמן שלח במאי 1939 מאמשטרדם (הוא ביקר שם אותה עת), בלי להיוקס לצנזורה.⁷ מכתב זה כה אופייני להלכיה־רוחות שרווחו אז, עד שמצאתי לראוי להעתיק ממנו כמה קטעים: „במשך השבועות והחודשים האלו השתדלנו תמיד לחזק את הסקטור הקונסטרוקטיבי. אמנם נכון הוא, שהתאמנו את עצמנו מחר מאוד למצב החדש. מי מסוגל לתבין זאת, שבימים אלה, נמצאו החברים האחראיים בימי הפסח בקיבוץ־ההכשרה, קיימי שם סמינרים על האידיאולוגיה הציונית, ערכו נשפים ושיחוק כדורגל? אפשר לקרוא לדבר טירוף, חורג במידה רבה לקנה־מידה חלוציים. יש לכך גם סיבה נפשית. כולנו מתעשים הצדקה פנימית לעבודתנו, וזאת אין אנו מוצאים בפעולה המשרדית. אלא בדאגה לאנשים. אנו משקיעים את מלוא כוחנו בעבודה זו, כדי שלא ניאלץ לחשוב תמיד על מצבנו שלנו“.

ב. שבעת ה"זה" (עליות בלתי-חוקיות)

הואיל והעלייה באניה "פאסיפיק" נשאה את סימן זה 7, אין ספק כי מראשית 1939 ועד אוגוסט 1940 היו 7 עליות מגרמניה שלפני הסיפוחים (Reichsdeutschland). מהעדותות שנבינו נודע לנו על 6 בלבד. יש איסור לשער, כי עלייה אחת, שתוכננה היטב, לא יצאה לפרעל לרגל פרוץ המלחמה, וכך אני מגיע למניין הבא:

- זה 1: ברככת עד נמל יוגוסלבי, משם באניה לא"י (4 עד 15 במארס 1939).
 זה 2: הברחת הגבול הבלגי, משם באניה "דורה" לא"י (שהפלגתה נמשכה מ"ה 16 ביולי עד 12 באוגוסט 1939).
 זה 3: תכנית של הפלגה ישר מהאמבורג לא"י שלא נתבצעה.
 זה 4: (נתכנתה מאוחר יותר בשם "הילדה") על נהר הדנובה; ההפלגה באניה — מ"ה 13 באוקטובר 1939 ועד למחצית השניה של ינואר 1940.
 זה 5: (נתכנתה מאוחר יותר "קלאדוב") על הדנובה, יצאו מברלין ב"ה 21 בנובמבר 1939, נתקעו בנמל היוגוסלבי והועברו מאוחר-יותר למחנה סאבאץ' ורוב המשתתפים נרצחו על-ידי הגרמנים לאחר כניסתם באוקטובר 1941; חלק קטן הצליח לעזוב את המחנה זמן קצר לפני הכיבוש (מארס 1941), ומצויירים ברשימות של "עליית הנוער" הגיעו ארצה.
 זה 6: (משם המאוחר יותר — "סלבו") בנתיב הדנובה — באניה; היציאה מבראטיסלבה במאי 1940. האניה נטרפה בלב הים האדריאטי, האיטלקים הצילו את הנוסעים. שנשארו במחנה בדרום-איטליה עד לסוף המלחמה. רובם הגיעו לארץ-ישראל.
 זה 7: (השם המאוחר יותר "פאסיפיק" וגם "פאטריה") בנתיב הדנובה; היציאה מבראטיסלבה ב"ה 3 בספטמבר 1940. המסע בים באניה "פאסיפיק" מ"ה 17 בספטמבר עד 7 באוקטובר 1940. לאחר-מכן שהייה בנמל חיפה על האניה "פאטריה" מ"ה עד 25 באוקטובר.

ג. הגסטאפו

העלייה הבלתי-חוקית היתה בלתי-חוקית רק לגבי הכניסה לארץ-המאנדאט פלשתינה-הראשית, גם כאירופה — להוציא את המרחב שבו שלטה גרמניה — היתה העלייה בלתי-חוקית, כי עברה, במישורין או בעקיפין על תקנות הנמלים, במסירת יעדים מטעים של הנסיעה. אך מגרמניה עצמה היתה היציאה "חוקית", עד שלחי הקיץ של 1940 היתה עדיין גרמניה הנאצית מעוניינת ביציאת היהודים, והדבר יצא לפועל בשיתוף-פעולה עם הנס-טאפף או תוך הסכמתו.

במלה "גסטאפו" נשתמש להלן במובן הרחב ביותר, גם כשהמדובר יהיה ב"משורד הראשי לבטחון המדינה" (Reichssicherheitshauptamt) ובסוכנים להגירה יהודית, שכן, רק בחלק מהמקרים אפשר לקבוע בדיוק, אלו מוסדות גרמניים היו מעורבים בעניין. קורט גולדמן כותב: "היתה זו שטה של הגסטאפו, לבלבל אותנו בכוונה על-ידי הכרעות סותרות. לעתים קרובות תמכו בפעולתנו, ולעתים שמו לפנינו קשיים". הרושם הכללי הוא, כי המוסדות הגרמניים עזרו בצורה פעילה לפני פרוץ המלחמה (זה 1; דה 3). הניחו לעליות להתארגן בלי להתערב, לאחר שפרצה המלחמה (זה 4 עד 6) ולבסוף, כפו באיומים על היהודים את היציאת (זה 7), לעומת התיאוסים של המוסדות היהודיים.

אמנם לא נמצאו עד"כה מקורות גרמניים בעניין זה. וגם העדויות של יהודים יוצאי גרמניה אינן מבהירות אלא מעט בעניין זה. אף-על-פי-כן, המידע שבידינו הוא טוב למדי. הספרים שהוקדשו לעלייה ב' מכילים פרטים רבים על התנהגות המוסדות בברלין ובווינה. המידע על וינה חשוב יותר ומפורט יותר, כיוון שהשלטונות בווינה היו מעוניינים יותר בתחשת היציאה של יהודים, בעיקבות הסיסמת שיצאה מגרמניה — לסלק קודם-כל את כל יהודי אוסטריה. דובר הלמד מענייננו, שפקידים בווינה שאפו לעודד תשומת-לב בהצלחתיהם.¹⁰

בתחילת האביב של 1939, התנהל משאומתן בין גרמניה — באמצעות ה„נאולייטר“ (מנהיג המפלגה האזורי) בירקל בווינה — לבין הצירות (או הקונסוליות) היוגוסלבית שם. לפי ההסכם שהושג, אישרת יוגוסלביה 20,000 (!) אשרות-מעבר בשביל יהודים, בתנחה, שיהיו בידיהם אשרות כניסה לדרום-אמריקה ואנייה תחכה להם בגמל יוגוסלבי, עוד לפני שהפליטים ידרכו על אדמת יוגוסלביה. חילופי-המכתבים על ההסכם זה הוצגו במקורם על-ידי אנשי הגסטאפו¹¹ לפני השליחים מארץ-ישראל, שעבדו באוסטריה ולפני נציגי „המוסד לעלית ב'“. ברכה חבס מספרת, שהיהודים נתחייבו לשלם 20 מארקים גרמניים בעד אשרת מעבר.¹² אנשי הגסטאפו היו מעוניינים מאוד בביצוע ההסכם, מטעמים של יוקרה ומטעמים של ממון.

במשאומתן עם המוסדות הגרמניים לחמו השליחים מארץ-ישראל במרץ רב, כי ברשימת מקבלי ההיתרים יכללו גם „יהודים מ„גרמניה הישנה“ (כלומר בלי אוסטריה וצ'כוסלובקיה). הגסטאפו, שהיה מעוניין יותר בתגירת יהודי אוסטריה נענה לבסוף לתביעותיהם הנמרצות של השליחים, לפי ברכה חבס נקבע, ש-4,000 יהודים מגרמניה „הישנה“ יכללו במסעות יוגוסלביה, ואלו ברגינסקי מוסר, כי במסע הראשון מסוג זה — שעתיד היה להיות גם היחיד — היו צריכים להשתתף 400 תהדים.¹³ למעשה, היה מספר המשתתפים מגרמניה בין 250 לבין 300.

בז' 3 (האמבורג) שוב השתתפו השלטונות הגרמניים באורח פעיל מאוד, ולפי כל הנראה היו אפילו היוזמים. תחילה ביקשו לארגן עלייה ניכרת על-פי עקרונות ה„העברה“ (Transfer) (ההסכם בין גרמניה והסוכנות היהודית — לאחר עלות הנאצים לשלטון — להעברת הון בצורת סחורות), אך הדבר נכשל, ואז פנה אל פינז גינסבורג גרמני אחד בשם מון הפנר (שכינוחו ה„פנ“), שלגבי אישיותו מצויות גירסות שונות בעדויות.¹⁴ הוא הציע שיארגן מסע של אלפים רבים, ישר מגמל גרמני (האמבורג), באמתחתו היתה הסכמה עקרונית של „המוסד (הממלכתי) המרכזי להגירת יהודים“ (Zentrale für Jüdische Auswanderung) בברלין.¹⁵ הוחל בחיפוש אנייה, ובתמשך המגיעים נסעו פינז גינסבורג וה„פנ“ לפאריס, לפנישה עם אנשי המוסד לעלייה ב', המשאומתן נמשך 36 שעות, ודובר על אניית-משא גדולה בעלת נפח של 7,000 טונות.

שוב ושוב התעוררו בעיות חדשות ומסובכות: האם יונף על האנייה דגל גרמני או אחר; האם אפשר להפקיר אלפי יהודים בים הפתוח בידי מלחים גרמניים, ועוד. לבסוף חבצו אנשי הגסטאפו, שהענין ייסמר בסוד גם ספני משרד-החוץ הגרמני, (מחשש שיכשיל את התכנית מתוך חישובים של יחסים בין-לאומיים), לא היה זה תפקיד פשוט כלל וכלל להניח את ה„רייכספרטרטונג“ (Reichsvertretung der Juden in Deutschland), המוסד הייצוגי העליון של יהודי גרמניה להיות צד בחוזה ואף לשלם את החלק הגדול מן התוצאות במטבע גרמני. היו שלא האמינו בהצלחת המיכצע, אך חתימתם

בחזרה עם ה"מוסד" שבפאריס היתה הכרחית. כדי להגיה את דעת הגרמנים. נציג ה"רייכס-פרטרונג" (ששמו בינתיים כבר הוסר ל"רייכספרייזונג" Reichsvereinigung) הגיע באוגוסט לפאריס, כדי להתווסף על החזרה.¹⁴

כל מוסרי הצדויות המיסרדעים, כי היציאה בוטלה לרגל פרוץ מלחמת העולם. פעילות גרמנית ניכרת, שוב הורגשה באביב 1940. במיבצע המכונה "אפאלה" — נסיון של חברת הספנות הגדולה הגרמנית "האפאג", לארגן מסע עלייה בחיקף גדול מאוד (על כך ע' בפרק זה ד).

ד. אוסטריה

העלייה הבלתי-לגאלית מאוסטריה, הלכה בדרכים אחרות מזו שבגרמניה. מקורותיה הם אחרים ואופיה שונה.¹⁵ נטפל בה רק במידה וצורפו אליה מסעות גרמניים. נציין רק, כי האיש הקובע, אייכמן, השאיר תחילה את אירגון המסעות לרביזיוניסטים ולמארגנים פרטיים. מאוחר יותר, תמכים לכלול מארגנים פרטיים. ששיתפו פעולה עם מחלקתו — במיוחד את אירגונו של שטורפר. שפעל תחילה בשם הקהילה היהודית בווינה ולאחר-מכן באורח עצמאי.

היה הבדל גדול בהכנת המסעות הבלתי-לגאליים בין גרמניה לבין אוסטריה. הפעולה בגרמניה היתה בנויה על יסודות רעיוניים. בחזרה בעיקר באנשים שהתכוונו ללכת לקיבוצים, ואף דאגה לתנאי נסיעה אנושיים מינימאליים, (הדבר האחרון היה גם בבחינת קרהפעולה של המוסד לעליה ב', לפחות עד פרוץ המלחמה).¹⁶ בחינות של "הצלה" עמדו רק בשורה השניה, המיומן בא מוסדות יהודיים רשמיים והיה איפוא מוגבל. לעומת זאת, היתה הפעולה באוסטריה, מראשיתה, "פעולת הצלה" מקפת. שלא ביררה את האנשים עליפי התאמתם. — אלא בדרך-כלל, עליפי יכולתם לשלם את הוצאות-המסע. המארגנים הפרטיים ביצעו את הנסיעות ללא התחשבות בטידורים הסאניטאריים או האחרים כאגיות — והקפידו על דבר אחד בלבד: תשלום הכסף, והיתה אפשרות להוציא אנשים רבים. התוצאה היתה, שהחיקים המספריים באוסטריה היו גדולים יותר מאשר בגרמניה.

מן הראוי עוד לציין, כי התנהלה מעין התחרות בין מוסדות השלטון הגרמניים בווינה על סמכותם. האיש הקובע היה אדולף אייכמן, כמנהל המוסד המרכזי הווינאי להגירה יהודית (Zentralstelle für Jüdische Auswanderung), אבל גם הנציגות הישירה של הגסטאפו בווינה (שבראשה עמד לאנגה) עסקה בעניין זה וניסתה להעלות את יוקרתה. המוסדות היהודיים של העלייה הבלתי-לגאלית, עמדו בין שני המתחרים, בלי לדעת מי מבין שניהם הוא הקובע. לא פעם הם ניהלו משאומתן עם שניהם כאחד ונחקלו בקשיים גדולים משום כך.¹⁷

ה. שיתוף-פעולה בין-ארצי

לשם ביצוע המסעות, נודקו המוסדות היהודיים בגרמניה לשיתוף-פעולה עם מוסדות היהודיים הכלליים. רק באמצעותם אפשר היה להשיג אגיות ולמסן את השגתן וכן לתאם את בואן עם האחראים בארץ-ישראל. מוסדות אלה היו — אשר לצד חכספי — ה"ג'וינט" האמריקני (מבחינת המיסון) ונציגיו באירופה שישבו בפאריס, כשה אירגונים בשווייץ,

ובשורה הראשונה, המוסד לעליית ב'. המוסד הזה נוצר זה עתה, באביב 1939 בפאריס, לאחר שהתפתח מנסיגות מצומצמים של כמה מחברי התנועות הקיבוציות, לרכוש אגיות בשביל העלייה הבלתירגאלית.¹⁰ היה זה מוסד קטן, שהתלבט במסע ומעש, ואין להותו עם המוסד הברלי, בעל אותו השם, שפעל לאחר מלחמת העולם (שהוא בכל זאת — תולדה שלו). זמן קצר לאחר פרוץ המלחמה הוא העתיק את מושבו לשווייץ, ומאוחר יותר חזר לפאריס, מנהלי המוסדות היהודיים בגרמניה קיבלו בקלות דרכונים לנסיגות חוץ, לשם משאומתן מסוג זה.¹¹ והדבר הקל על שיתוף הפעולה.¹² בשביל „זה 1" השיג המוסד את האגיות.¹³ לאחר שהיתה תקלה, הצליח המוסד יחד עם יהודים מהולנד, שקיבלו על עצמם את המיסון — להשיג את האגיה „דורה“, האגיה יצאה עם פליטים יהודיים (שישבו זמן ממושך בהולנד) מאמסטרדם וקלטה בדרכה באנטוורפן פליטים נוספים, שחצו באורח בלתי־חוקי את הגבול הגרמני־בלגי (זה 2), על חלקי המכריע של המוסד לעליה ב' בדה 3 (האמבורג) כבר סופר לעיל בפרק על הגסטאפו, המסעות המאוחרים יותר, בזמן המלחמה, אורגנו מאוסטריות, ושיתוף הפעולה עם המוסד, עבר מהמוסדות בגרמניה אל אלה באוסטריות, המסע זה 4 יצא לפרעל בעזרת המוסד, מאוחר יותר התגלה משבר ביחסים בין המוסדות היהודיים בגרמניה לבין המוסד לעליה ב', אפשר לשער, שהדבר היה קשור באי־הצלחתו של המסע זה 5, במאי 1940 חודש שוב הקשר בין המשרד הארצישראלי בברלין לבין המוסד, אך לא ידוע, אם היו לכך תוצאות כלשהן.

1. ההנהגה היהודית בגרמניה

מיד לאחר „לילה־הברדלח“ הוטל איסור על קיומם של האירגונים היהודיים, ובכלל זה גם „ההסתדרות הנציגות בגרמניה“, שמשדרית היו ברחוב סיינקט מס' 10, בברלין עצמה שכן גם המשרד הארצישראלי, מרכז החלוק וועד אירגונים שכנו בו, הותרו רק „הנציגות הארצית של היהודים בגרמניה“, וכן המשרד הארצישראלי והחברת עזרה של היהודים בגרמניה (Hilfsverein der Juden in Deutschland), שני האירגונים שפעלו בתחום התגירה וצורפו מעתה לנציגות הארצית כמחלקות עצמאיות לסדי, קמה „מחלקה לייצוג מקצועי א“ במסגרת המשרד הארצישראלי, שהיתה למעשה המשך ל„החלוק“ (ואירגונים חלוציים אחרים), מוסד זה סיפל, במיוחד, גם במחנות ההכשרה, ובאופן בלתי־רשמי היה מסונף אליו אותו מוסד, שביצע את העלייה הבלתירגוקית, מאז ינואר 1939 ניהלו פיגו גינסבורג ומקס צימלס את הפעולה הזאת, באותה תקופה היו היחסים עם הנציגות הארצית מתוחים, פאול אפשטיין, שניהל מטעם הנציגות הארצית את המשאומתן עם הגסטאפו בכל השאלות שנגשו לאוכלוסיה היהודית, לא הסכים לכלול בהם את העלייה תבלית־לגאלית, בעניין זה נשא ונתן גינסבורג בנרפד.

למחרת היציאה של דה 1, לאחר שהאגיה עזבה את יגוסלביה, אך לפני התקרית עם רב־החובל, (ע' לחלק), נסעו פיגו גינסבורג וברגינסקי כשליחי המוסד לברלין, להשיג את השתתפותה של הנציגות הארצית במסע המתוכנן של העשרים אלף, אך נתקלו בסירוב מוחלט.¹⁴ לאחר שהיהודים מגרמניה הוסעו במסע הראשון, ללא השתתפות כספית מגרמניה מצד המוסדות המקומיים, ביקשו עתה, לפחות השתתפות במסע השני, אך קיבלו רק תבטחה מהססת.¹⁵

כשפרצה המלחמה, נאלצו גינסבורג וצימלס, שהיו אזרחים ארצישראליים, לעזוב את גרמניה והנהלת „החלוק“ (אשתמש לשם קיצור בכינוי הישן) עברה עתה לידי אריך

פראנק. בזמן זה, כנראה, השתפרו היחסים עם פאול אפשטיין והוא שניהל את המשא ומתן עם הגסטאפו בענייני העלייה. בהתנבחו על קשיים שונים, הצליח עכשיו פראנק להשיג את עזרתה של הנציגות הארצית (שמה שונה בינתיים ל-איגוד ארצי).

ז. הרכב העלייה הבלתי-לגאלית מגרמניה ומימונה

לפני המלחמה עלו בעיקר חלוצים, בעליות המאורגנות ואיתם ניצולים-מסחררים ממחנות-ריכוז (שגם ביניהם היה ניכר מספר החלוצים, שכן, שוחררו על-פי הצוה מ-החלון" ויצאתם מגרמניה היתה מובטחת). לאחר שפרצה המלחמה הופיעה קבוצה שלישית — קשישים יותר שבאו מחוגים בורגניים, שנתמכו על-ידי המשרד הארצי-ישראלי. המדובר היה באנשים מבוגרים מהחוגים הצינזיים, שכן העלייה הבלתי-לגאלית כולה, אפשרויותיה היו סצוטצמות ביותר, וידעו עליה בעיקר בחוגים הצינזיים. מדי פעם היתה פורצת מריבה בין „החלון" ובין המשרד הארצי-ישראלי. אנשי „החלון" סברו, כי לפחות 70% מהעולים חייבים להיות חלוצים, גם משום שהמסע עצמו יהיה קשה העולים יהיו חייבים לעבוד בו קשה, נראה כי, בדרך כלל שמרו על היחס 30 : 70, שכן, גם במסע האחרון, ז"ה 7, היה מניין החלוצים בקרב 500 הנוסעים, בדיוק 350.

עד שפרצה המלחמה, מוסנה העלייה, רובת ככולה, בכספים שבאו ממקורות ציבוריים. מעתה, לא היה עוד ביכולתם לכסות את ההוצאות שגדלו, אך לשיטה האוטטרית, — כלומר השיטה הפיסקאלית קפיטאליסטית של מימון עצמי — לא עברו. גם להבא נתקבלו חלוצים בלי תשלום, אך נעשו מאמצים להשיג מטבע זר מקרוביהם שמחוץ לגרמניה.²⁰ מבוגרים תבעו תשלום כפול, על-פי עקרון, שבעל אמצעים חייב לממן נסיעתו של חסר אמצעים. חשוב במיוחד היה, להשיג, בצורה כזאת, גם כספים מחוץ-לארץ. על-פי שיטתה של רחל פרייר, שהוסכם עליה גם עם הגסטאפו („קרן זילברשיין"), יכלו קרובים בחוץ-לארץ לשלם סכומים במטבע זר, חשבון שנהל בונבה, לזכות הרשומים לעלייה.²¹ המימון הציבורי נמשך אף-הוא, האיגוד הארצי שילם במארכים גרמניים את הסכומים שהיו דרושים להכנת המסע והמי-הנסיעה בתוך גרמניה, האירגונים שבחוץ-לארץ (ג'וינט ואחרים) המציאו את הכספים במטבע זר, שאסרו, לאחר ש-קרן זילברשיין היתה מטצה את אפשרויותיה שלה.

ח. ז"ה 1 עד 3

ז"ה 1 (יוגוסלביה)

ז"ה 1 היה מסע יבשתי עד לנמל יוגוסלבי, ומשם באניה לארץ-ישראל. על ההסכמים בין גרמניה, יוגוסלביה, הגסטאפו בווינה והמוסדות היהודיים כבר סופר לעיל. קבוצת העולים עזבה את ברלין ב-4 במרץ 1939 ברכבת דרך ברסלאו לווינה.²² שם אוכסנו במעון למחוסרי קורת-גג, מספרם נע, לפי העדויות, בין 250 ל-280.²³ אליהם הצטרפו בווינה, כמספר הזה, עולים מאוסטרית, ב-6 במארכ הוסעו כולם ברכבת מיוחדת, תחת משמר אנשי גסטאפו, עד לגבול היוגוסלבי. הרכבת עברה את הגבול וכאן חל עיכוב. הרכבת נדחפה מספר פעמים, הלך וחזור, והרשאה לבסוף בשטח-ההסקר להתרגנותם הרבה של העולים, במשך יומה התנהל משא-ומתן קדחתני בין הגסטאפו בווינה, המוסדות היהודיים והשלטונות היוגוסלביים.²⁴ שעה אחת לפני מועד ההחזרה, שכבר החלט עליה, נפתח הגבול. הרכבת נסעה לנמל סוסאק, שם עליו המעפילים על אגנית-המשא „קולו-"

ראדו", לאחר זמן־מה הועברו בקירבת ספליט, לאניה "אוסטראטן". שהיתה כשרה יותר למסע בים. האניה נשאה את דגל פאנאסה, ודרכוני הנוסעים נשאו אשרות־כניסה למכסיקו. העולים עלו על החוף בקירבת הרצליה, תוך התחמקות מעין האנגלים. היה זה סיבצע מוצלח, מאורגן כהלכה של ה"הגנה".

מה היתה סיבת הציבוב ליד הגבול? האניה הגיעה לנמל באיחור והיוגוסלבים לא ייתרו על בדיקה סמועת ויסודית בה, ובהתאם להסכם הורשתה הרכבת לחצות את הגבול, רק כשהאניה היתה "מוכנה להפלגה".¹⁰

עתה נראה היה, כי כל הקשיים הוסרו, אך היה עוד צפוי לפרשה אפילו. על רב־החובל של ה"קולוראדו" נאסר במפורש לחזור לנמל יוגוסלבי. לאחר שהנוסעים יעברו מאנייתו אל סיפון "אוסטראט", שהרי לא ייתכן, כי אניה שפניה היו מיועדות למכסיקו, תחזור כעבור ימים מספר והשלטונות היוגוסלביים יראו עצמם סרומים (למסע בלתי־לגאלי לארץ־ישראל לא הסכימו מחמת לחץ אנגלי עליהם). רב־החובל לא נשמע לחוֹרות, כעבור יומיים הופיע בנמל יוגוסלבי (סיפרו כי בגין "כלתו" עשה זאת!).¹¹ הדבר עורר סערה והעתונים כתבו: "מסע מסתורי של אניה עם מהגרים יהודים" ו"אניית השודדים". קולוראדו עגנה בנמל.¹² השלטונות אסרו את רב־החובל ואת צוותו וביטלו את הסכמתם להגירה דרך יוגוסלביה, כך נחסמה דרך רבת־סיכויים.

זה 2 (האניה "דורה")

עתה יצאו סברלין בדרך אחרת, שעל הכשרתה שקדו זה מכבר מחוץ לגרמניה. הוצאים הועברו בצורה בלתי־לגאלית על־מעבר לגבול הבלגי. שם הסתתרו זמן־מה ולבסוף עלו על האניה "דורה". האניה יצאה מאמסטרדם (בהולנד) עם עולים בלתי־חוקיים ב־16 ביולי 1939, ובאנטוורפן עלתה עליה הקבוצה שהוברחה לאחרונה מגרמניה. הם הגיעו ארצה ב־12 באוגוסט ועלו על החוף בלי שהשלטונות השניחו בהם.

את האניה רכש המוסד לעלייה ב' המיסון ניתן, בעיקר, עלידי יהודי הולנד, כדי להצלות פליטים יהודים שנמצאו זה זמן רב בהולנד.¹³ את ענייני "החלוק" הגרמני ייצג גיאורג (גיורא) יוספטל, שעשה באירופה המערבית מטעם "החלוק", בענייני העלייה מגרמניה.¹⁴ חלוצים רבים כבר נמצאו בהכשרת־חוץ — ברניה, שבדיה והולנד, הואיל וכה היתה דרישה, שיתחשבו בהם, בהתאם למספרם, בהרכבת קבוצת העולים, אך הדרישה לא נתקבלה. יוספטל תמך קודם־כל בפליטים, ששהו באופן בלתי־חוקי בבלגיה ונשקפה להם סכנה, מספר הערשמים כולם 800, היה גדול בהרבה מהתפוסה של האניה, אי־לכך החליט המוסד, כי צד המיסון יכריע, כך נתקבלו — נוסף על מקרי ההצלה של פליטי גרמניה בבלגיה — 100, חלוצים מבלגיה עצמה 50, מהולנד (הקבוצה כולה) 300, וקבוצה צרפתית, אף היא בת 100 חברים, אולם ברגע האחרון בוטלה השתתפות הקבוצה מצרפת.¹⁵ בין המוסד ויהודי הולנד, שמיסנו את האניה, התעוררו חיכוכים לא־נעימים, אך אין להם שייכות לנושא מחקרנו.

כפי הנראה, היו בין הבלתי־חוקיים בבלגיה, חלוצים רבים, שאימה עליהם החזרה למחנות־הריכוז, לא מעטים מהם היו אורחים פוליטיים לשעבר וגם בעוזה, וחלק מהם נשלחו כבר, בראשית השנה, עלידי פינז גינסבורג, בצורה בלתי־חוקית לבלגיה, פעולה זו נעשתה בהסתר, ללא ידיעת הגסטאפו, בתקופה כאשר זו עדיין לא תמכה בדרך זו.¹⁶ ורק

סריפצם היתה סרשגת הסכמתה, בעזרת שוחד לפקיד הגסטאפו על הגבול.⁴⁸ ערויות מספר מספרות על התברחות בגבול הבלגי ועל חיי המחתרת בבלגיה עצמה.⁴⁹ בארכיון ה"הגנה" בתל-אביב, מצויים שרידים מועטים של ארכיון המוסד לעליה ב' מהשנים ההן. מצאתי שם תילוף מיברקים בין תחנת השידור הבלתרחוקית בארץ-ישראל לבין רבי-החובל של תאגיד "דורה", לפיהם קיבל רבי-החובל הוראות על קו התפלגות ועל מקומות הענינה, כדי לא ליפול בידי האנגלים. ממיסמכים אלה אנו למדים, כי העליה על החוף יצאה לפועל ב-12 באוגוסט 1939.

ד"ה 3 (האמבורג)

יצאה גדולת-מדים דרך יוגוסלביה, לא היתה אפשרות עוד, ואילו בדרך בלגיה הקשיים היו מרובים מאוד. באותו זמן נערך הנסיון לארגן הגירה המונית באניות גרמניות מהאמבורג. כבר סופר לעיל כל הידוע על התכנית הזאת, שהושמה לאל עם פרוץ המלחמה.

ט. התלקחות מלחמת העולם

כשפרצה המלחמה ב-1 בספטמבר 1939, חרדו יהודי גרמניה, שמעתה יתוּסלו בתורת "אוייב פנימי". ואמנם בשבוע הראשון של המלחמה, נאסרה עליהם היציאה מבתיהם בשעות הלילה והחרמו כל מקלטי הרדיו שלהם. גזירות חדשות לא באו, ומאחר שיהודים נתקבלו מעתה בקלות רבה יותר לעבודה, היתה אחיזה לסברה שהודות לכך יהיו מוגנים.⁵⁰ כעבור זמן קצר קרה "הגם השני", הכול ציפו, שהגסטאפו יגזור על התגירה בכלל, או לפחות על העלייה לארץ-ישראל. קרה דבר הפוך: העלייה נמשכה עד אוגוסט 1940. אמנם, הגסטאפו לא עזר באופן פעיל כמקודם, אך התיר את היציאה. על סיבת הדבר יש השערות מעניינות.⁵¹

י. ד"ה 4 עד 6

ד"ה 4 (האניה "הילדה")

מסע ד"ה 4 תוכנן עוד על-ידי פינז גינסבורג, והיה צריך לצאת בימים הראשונים של ספטמבר 1939.⁵² רוב המשתתפים היו מצ'כוסלובקיה, שאליהם צורפו יוצאי גרמניה, אלה נשלחו תחילה למחנות-עבודה יהודיים ובבוא את היציאה, נקראו במיברקים.⁵³ ב-13 באוקטובר יצא המסע מברלין, ובווינה הועלו על ספינת של ספינת על הדנובה. מספר המעפילים היה בערך 730, ומחציתם, בערך, מגרמניה, שנוסף על החלוצים, היו ביניהם לא מעט מבוגרים. ולפחות מקרה אחד של ניצול מתנה. קבוצת יוצאי גרמניה הניעה באניית-הדנובה "צאר דושאן" והקבוצה השניה — באניה קראלייצה (מלכה) מארייה". היו אלה אניות יוגוסלביות, שעברו ללא-קושי את הגבול הרומני. יש ידיעות מפורטות על הקשיים הגדולים ברוסיה עצמה, ובסיוחוד בנמל הרומני באלצ'י, שם הם נשארו מיום 28 בנובמבר 1939 עד אמצע ינואר 1940. כשעלו על האניה "הילדה" וכעבור שבוע ימים הגיעו לחוף הארץ. כאן נתפסו בידי האנגלים. הגברים נכלאו למשך 6 חודשים במחנה עתלית ואילו הנשים שחררו לאחר זמן קצר.

ד"ה 5 (קלאדובו)

הסיפור הטראגי של המסע, שכונה מאוחר יותר "קלאדובו", התחיל בצורה רגילה לגמרי.⁵⁴ ברחוב מיינקה 10 נערך לכבוד היוצאים עונג שבת והחלקו גרות. קורט גולדמן

נאם. מספר העולים היה 150–160, ומהם כ־20 חברי „מזרחי“. גולדמן אמר, שזו הפעם הראשונה צורפו למסע כזה גם חניכי „עליית-נוער“ (כלומר צעירים מגיל 16). היו גם מספר זוגות מבוגרים. הם יצאו בערב ח' 21 בנובמבר לוווינה, בקרונות מיוחדים של רכבת רגילה. משם נסעו, יחד עם הקבוצה האוסטרית, ביחד כאלף נפשות, לבראטיסלאבה. לאחר כליאה במשך עשרה ימים במלון יהודי, תחת שמירה של אנשי „משמר הלינקה“, עלו על אניה גרמנית שהניפה דגל נאצי. בנמל הגבול טווח-סכרין לא הורשו להמשיך במסע. הסיבות לא היו ידועות. לאחר-מכן הוחזקו תקופה ממושכת בנמל היוגוסלבי הקרוב, קלאדובו בשלוש ספינות יוגוסלביות קטנות: צאר ניקולא, צארן דושאן וקראלייצה (מלכה) מאריה. לברלין הגיעה הידיעה, כי המסע התעכב. סיבות העיכוב לא נודעו, ובמשך זמן רב רוחה סברה, שכל הנוסעים נרצחו עם פלישת הגרמנים ליוגוסלביה. באביב 1941 ספק ראשון בגירסת המקובלת הזאת נתעורר, כאשר מצאתי בעדותו של מיכאל מאיר, שנכתבה בשנת 1941, את המשפט: „הצעירים הגיעו ארצה באביב 1941 בסרטיפיקטים של עליית הנוער“. לאחר חקירה דרישה⁴⁰ התברר לי, כי בשבוע האחרון לפני כניסת הגרמנים, יצאו מהמחנה עוד שלוש קבוצות של צעירים מתחת לגיל 16, בעלי סרטיפיקטים של עליית-הנוער, וגם מספר מבוגרים. שחיו בידיהם רשיונות עלייה של ויז' או דרישות של הורים. כן נודע לי, כי קבוצה קטנה מאוד הצליחה להימלט אל הפארטיזאנים.

משהתפז המסע הוחזקו כחצי שנה בשלוש הספינות בנמל קלאדובו; ואחר זה הועברו לבתים בקלאדובו עצמה — שוב לחצי שנה. כאשר נתקרבה סכנת הפלישה הגרמנית, הם הועברו לפנים-הארץ, למחנה סאבאץ' בקירבת בלגראד וגם שם נשארו חצי שנה. פעמים אחדות נאמר להם, כי המסע יימשך, ואפילו נקבע לא אחת ש„מחר“ ייצאו לדרך, אך כל פעם נכשל הדבר ברגע האחרון. מתוך 34 מכתבים מקוריים שנשמרו⁴¹ יש לנו ידיעות על חיי הקבוצה, את המצב בקלאדובו אפשר היה לשאת, חסן רב היתה תקווה שהמסע יימשך. בסאבאץ' היו תנאי החיים אפילו נוחים יותר, אך הייאוש התחיל לכרסם באנשים. עליפי הסקור תבטח ביותר,⁴² ניצלו 130 אנשים עליידי סרטיפיקטים של עליית-הנוער, 30 צעירות — עליידי סרטיפיקטים של ויז' ו־25 זקנים — עליידי סרטיפיקטים של הורים. על אלה יש לזכור 25 חלוצים מפולין, ואיתם רק אשה אחת מיוצאי גרמניה ופליטים בודדים אחדים. שנמלטו אל הפארטיזאנים.

כ־30 במאוס פלשו הגרמנים ליוגוסלביה, ובאוקטובר 1941 הועברו יושבי המחנה, שאת מספרם אומדים עכשיו ב־800, במסע ארוך בגלגל לזאסאויצה, שם נורו ב־25 באוקטובר (ולפי ידיעות אחרות — ב־12 וב־13 באוקטובר).⁴³

הדאגה לפליטים ביוגוסלביה וגיוס האמצעים לקיומם היו בירי האירגונים היהודיים המקומיים במסגרת צווי הממשלה היוגוסלבית. כספי הגיוס נמסרו לחלוקה באמצעות „האיגוד הארצי לעזרת הפליטים היהודים ביוגוסלביה“, שמושב היה בזאגרב וכמזכירו הכללי שימש אלכסנדר ארנון. גם שמעון שפיצר, המזכיר הכללי של איגוד הקהילות היהודיות ביוגוסלביה, אשר מאוחר יותר נרצח ע"י הנאצים, השתתף במסירות רבה בדאגה לפליטים.

כמובן, דבר בלתי נמנע, שלעתים קרובות הושמעו טענות מצד רבים מהנפגעים נגד ההנהלה. על שלא ראתה את הנולד ולא עשתה כל שניתן היה לעשות. בדיקה מדוקדקת של החומר מוכיחה, שהמוסדות עשו כל שזיה בכוחם ורק תקלות לאי-ספור הכשילו את כל נסיונות ההצלה.⁴⁴

כשלקח ז"ה 5 (קלאדובו) שבר כנראה את ההנהגה בגרמניה, זמן רב לא נערך כל מסע חרץ מז"ה 6, שהוא מקרה מיוחד, עדויות והנהגה הגרמנית אומרות, שהשתתפו בו כ-100 אנשים — כולם או כמעט כולם, ניצולי מחנות. זאת מאשרים מיכאל מאיר ואלי שרק.³⁰ נוסעי ז"ה 7, שעברו בדרכם על הנהר דנובה ליד האניה, פנכר, שנשארה תקועה שם, תיאור מפורט של מסע, פנכר, שאורגן על-ידי ארבינוויסטים, נמצא בספר, אף-על-פי³¹: ספינת-הנהר, "אוראל" הגיעה אל הנמל היוגוסלבי בזדאן, ועליה 100 יהודים, שבאו ממחנה בוכנוואלד ושחררו על-פי תעודות שהבטיחו את הגירתם המיידית, היהודים האלה הרעלו על "פנכר".

אך כיצד הופיעה ספינה ובה "רק" מקרי מחנות, ומדוע השתמשו באניה של הרביוור ניסטים, בעוד אשר ההנהגה היהודית בגרמניה ו-"המוסד" תמיד שיתפו פעולה עם האניות של ההסתדרות הציונית? את הפתרון מצאתי בשיחה שקיימתי עם רחה פרייר, בירושלים ב-2 בינואר 1966: הפלוגתא שלה עם "האיגוד הארצי" על שחרורם של "פולנים" ממחנות-ריכוז ידעה מתיאור שלה עצמה.³² אם-כי עדיין אין דעה מוסכמת בעניין זה. (א"פ, ר.פ. סיפרה לי, כי אז שיחררה יהודים פולנים רבים ממחנות-ריכוז, על-ידי "שימוש לדעת" בטפסים של "האיגוד הארצי", אך זה לא הסכים לטפל בהגירתם. לאחר-מכן התקשרה עם הרביוויסטים ודאגה לצירוף האנשים האלה למסע, פנכר, זהו אישור החסבר לעובדה, שהיו כאן רק משוחררי מחנות ועל-שום-מה נסעו עם הרביוויסטים.³³

את המסע תולדות, פנכר, מספר הספר, אף-על-פי³⁴ בפרוטרוט.³⁵ האניה שהתה שלושה שבועות, בחודש אוגוסט 1940, בשטח-ההפקר בין מדינות הדנובה, ליד הגבול הרוסני וסבלה ממחסור חסר במזון, ב-11 בספטמבר הירשו לה להיכנס לרומניה אך אילצו אותה לצאת אל הים מנמל רומני, אף-על-פי שלא היתה ראויה לשיט ימי, היא שטה לאורך החוף בלבד, בלי סקלט ובלי משרד, ולבסוף נטרפה, הפליטים נשארו במשך 11 ימים באי יחני בלתי-מיושב, שבו גילו מקור-מים. אניה איטלקית אספה אותם, ולבסוף הובאו למחנה פראמונטה בדרום-איטליה.

יא. מסע ילדים בלתי-חוקי

עתה עלינו למסור על מסע ילדים בלתי-חוקי. מספרת עליו רחה פרייר בספרה שהזכרנו.³⁶ בזמן ההוא לא יכלה עוד רחה פרייר להמשיך בעבודתה בגרמניה, לרגל פלוגתה עם האיגוד הארצי ולאחר שאייכמן ביטל את אשרת היציאה שלה, היא נוכחה לדעת, כי אין עוד לאלידה לעזור ליהודים מפולין, שהיו עדיין כלואים במחנות, וניסתה עתה להציל ילדים, ככל האפשר, כבר לפני כן ריכזה בוינה מספר רב של ילדים, שאבותיהם נרצחו במחנות, עתה התקשרה עם ראשי האירגונים היהודיים ביוגוסלביה, וחללו — חרף מעמדם הרשמי — טיפלו בהברחת הילדים ליוגוסלביה ובהכסתתם שותם שם, אך תחילה היה עליה להתנכר על קושי מכריע, האיגוד הארצי לא הסכים ליציאת הילדים בדרך הזו, ומשום-כך לא נתן הגסטאפו אשרות-יציאה, המוסדות היהודיים ביוגוסלביה שלחו מבריותי נבולות לחינה, ליטול את הילדים, אך עדיין חסר היה היתר-היציאה של הגסטאפו, הואיל וכך, הודיעה רחה פרייר לאיגוד הארצי, כי קיבלה 100 סרטיפיקאטים בשביל הילדים ועל האיגוד הארצי תחול האחריות, אם אלה לא ינוצלו, הסיפור הבדוי הועיל; ניתנה הסכמתו של האיגוד הארצי והוצא היתר של הגסטאפו, אולם, אחת מקבוצות הילדים נתפסה על-

טו. הסוף: שנות 1941 עד 1944

מסתיי 1940 ואילך, חול הגסטאפו להתעניין בהגירה היהודית.¹¹ אך עדיין לא אסרו את העליה כליל. רשיונות בודדים ניתנו, תחילה לעתים קרובות יותר, ולאחר-מכן לעתים רחוקות. אלא, שאירגון של יציאה המונית לא נתאפשר עוד, ואף לא נודעו מקרים של עלייה בלתי-חוקית של בודדים לארץ-ישראל. האירגונים החלוציים בגרמניה, שהיו מלכתחילה גרשאי היציאה המונית האמורגנת, התנגדו ליציאה בלתי-חוקית של בודדים, שכן היה הדבר בניגוד לרציונותיהם על אחריות קולקטיבית ורח"צוות.¹²

הערות

1. עלישי עדויות מספר, שקיבלתי בארכיון ע"ש ז'ביטנסקי בתל-אביב.
2. אף-על-פי, ע' 200.
3. ברגינסקי, ע' 139.
4. ארטור פרינק, הגסטאפו — אויב ואוהד כאחד להגירה היהודית, מחקרי ירושם, כרך ב', פינו גינסבורג בעדותו הקצרה משנת 1964, ארכיון ירושם 01/304, מאשר את דברי מקס צימלס על בואו לברלין בסוף דצמבר 1938. יוצא מזה, כי החיבורים הדראמטיים על ריאורגניזציה של המטה הציוני ברחוב מיינק, באוקטובר 1938, עלידי גינסבורג (קסחי, ע' 31), אינם אלא פרי של דמיון.
6. קסחי ע"פ 27, 28.
7. נמצא — בתור נספח לעדותו של ק. גולדמן — בארכיון ירושם 01/204.
8. עדותו של צימלס וכן אצל ברגינסקי, ע"פ 150, 159.
9. אותה הערה אצל פרינק (ר' הערה 4).
10. ברגינסקי ע' 152, חבם ע' 132.
11. חבם, 132, ברגינסקי ע' 152.
12. חבם, ע' 131.
13. חבם, 133, ברגינסקי ע"פ 152, 153.
14. חבם ע' 233, ברגינסקי ע' 237.
15. חבם, ע' 233, ברגינסקי ע' 237.
16. חבם ע"פ 233 עד 239.
17. עדויות ב-אף-על-פי, ע"פ 82 וכו', 105, 231 וכו', 290, חבם ע"פ 126 וכו', 129, 131 וכו'; ברגינסקי, ע"פ 152 וכו'; קסחי ע"פ 17 וכו', 33 וכו'.
18. חבם, ע' 141.
19. חבם, ע' 132, ע"פ 139 עד 141, ברגינסקי ע"פ 151 וכו'.
20. חבם ע' 126, ברגינסקי ע' 179.
21. השוה הגם פרידנשל: עדות — משאיומתן עם הגסטאפו בברלין בדבר ההגירה (1957), ארכיון ירושם 01/130 ושקומות רבים אחרים.
22. ברגינסקי, ע' 150.
23. ברגינסקי, ע' 137.
24. חבם, ע' 142, ברגינסקי, ע' 160.
25. הדבר מסתבר מתיק הגסטא ברישות של רחת פרייר, ירושלים, ובו העתקים של שני החריט של הוועדה למסעות סעברילים בברלין, ספטוראר ומרס 1940.

שוב התערב הגסטאפו, ונתן ב־3 באוגוסט את צו־היציאה, היציאה היתה צריכה להתנהל קבוצות קבוצות, ולהסתיים עד ל־18 באוגוסט. בקבוצה הראשונה שיצאה ב־4 באוגוסט היו חלוצים בלבד, "האיגוד הארצי" המשרד הארצישראלי ערכו מסיבת־פרידה בברלין. פאול אפשטיין שנאם בסיבה, נאסר מספר ימים לאחר־מכן, כנראה, משום שלא תחיש די תצורך את יציאת המהגרים. מיכאל מאיר ורעייתו יצאו עם הקבוצה האחרונה ב־17 באוגוסט.

בחיינה אוססנו היוצאים תחילה בבתי־מלון — על־פי פקודת הגסטאפו, כשהתקרב מועד היריד הווינאי, הוצאו משם והושכבו ללינה על הרצפות בכיתות של בתי־ספר. לבסוף, כשהיו האניות בשפך הדאנובה מוכנות, הודיעה באופן פתאומי ממשלת סלובקיה, בניגוד למנהגה, על סירובה להעניק אשרות מעבר, כן איימה להחזיר את המהגרים לגרמניה. ברגע האחרון התגברו גם על מכשול זה.

עוד באותו לילה, הועלו העולים בכראטיסלבה על אניה בשם "אוראנוס". היתה זאת אניית־טיולים ל־300 אנשים; 700 נמצאו בה כבר, ועתה נוספו עליהם 500 הבאים מגרמניה. רבים מהנוסעים באו מה־פאטרונקה — בית־החרושת לתחמושת שבקירובת סקום — שבו הם נעצרו זמן רב. היו אלה אורחי פולין, ששוחררו מהמחנות ונשלחו בינואר מווינה ל־פאטרונקה, כדי שלא יצטרכו לחזור למחנות. היו שם עוד 75 אנשים, שהגסטאפו שלח ישר מבתי־הסוהר בחיינה אל האניה.

עתה, מן הדין לספר על הנהלת המסע ועל אירגונו, אריך פראנק, שנקבע כמנהל (כסוכן, רק של יוצאי גרמניה), נטל מקודם עצה אצל האוסטרים, שהיו מנוסים יותר בהפלגות, בהתאם לעצתם, קבע הוראות כדלהלן: (1) הנוסעים חתמו על התחייבות לציית לפקודות; (2) הוקמה קבוצת סדרנים ("הגנה"); (3) הוקמו צוותי־עבודה; (4) נאספו כל הדרכונים, שבהסתמך עליהם ניבנו מהשלטונות 10 מארקים גרמניים, שהוקצבו לכל מהגר. בכסף זה ניקנו מיצרכי־מזון, בשביל מלאי־החירום, ואמנם, על־פי כללים אלה פעלו — ובהצלחה (קבוצת "ההגנה" הצטרפה לפעול כבר ביום הראשון), בניגוד לקבוצה האוסטרית, שבה לא הונתנו כל התקנות, אף־כי סקורן היה בקרב הפעילים באוסטריה.

המסע יצא ב־3 בספטמבר באניה "אוראנוס" מבראטיסלבה. בנמל הרומני מולציאנה עברו הנוסעים לאניה הימית פאסיפיק, המסע בים ארך מ־17 בספטמבר ועד 7 באוקטובר, התנאים האיומים ששררו באניה ידועים לכול, המישה ימים לפני שהגיעה האניה לתעלתה, אול מלאי הפחם, המלחים היו שיכורים, החברים מ־ההלוצ'ן הסיקו עתה את האניה בעצים חששת־מסו למטרה זו בכל הדלתות, ואפילו במיטות, עד שהאניה נראתה כפיגום של ברזלים, ידוע תגורל של "פאסיפיק" ושל שתי האניות־האחיות שלה, "אט־לאנסים" ו־"מילוס", וכן ידועות קורות "פאטריה", שהן המשיך המסע הזה, "פאסיפיק" הגיעה ב־7 בנובמבר 1940 לנמל חיפה והנוסעים נשארו עליה עד ל־25 בנר במבר, היום שהועברו ל־פאטריה.

בעוד, שלגבי רוב המסעות, כל החומר המספרי מבוסס על הזכרון, יש כאן מיסמך, והוא: "דריח המסע מאת מנהל המסע אריך פראנק — מכתים, מיום 27 באוקטובר 1940", על־פי מיסמך זה, הפליגו באניה "פאסיפיק" (לרבות קבוצה שהועלתה בנמל בולגרי) 531 יוצאי גרמניה (וכנראה נכללו במספר זה 31 אנשי פאטרונקה), 419 מווינה, 42 מבהמיה ומוראביה, 25 מסלובקיה, 2 מרוסניה, 48 מבולגריה — וביחד 1067 נפש.

כל הנסיונות של אירגון עליית אלפים גדולה (האמבורג, המשך יוגוסלביה, אפאלה) — נכשלו.

יג. לחץ הגסטאפו — „אפאלה” — זימן נכבדים יהודים לגסטאפו בראשית שנת 1940 פנתה „האפאג” אחת משתי חברות הספנות הגדולות של גרמניה, למשרד הארצישראלי, בהצעה להצמיד את אניותיה לרשות העלייה הבלתי-לגאלית לארץ-ישראל.¹² ייתכן שהגסטאפו, שעדיין היה מעוניין ביציאה המונית, ניסה להבטיח זאת בעזרת חברה גרמנית. לא מן הנמנע, שגם „האפאג” ביקשה לזכות ברווחים שמנים, חוץ ידיעת הסיכונים הכרוכים בביצוע העיסקה. מתקבל גם על הדעת, שממשלת גרמניה, היא שחשקה במטבע הזר הרב, שהיה נופל לידיה בדרך זו. מכל מקום, המשרד הארצישראלי עמד בפני הכרעה חשובה. על-פי הנסיון — קשה היה לתת אמן בכשרון „האפאג” לעמוד במיבצע קשה זה, וגם היה חשש מפני התערבותו בבחירת העוסקים. לבסוף ניתנה תשובה חיובית, לאחר שהוטכם כי כל הבקשות יוגשו למשרד הארצישראלי. „האפאג” לא רצתה להוסיף בעיסקה זו בשמה שלה, אך היתה מעוניינת בתעמולה רחבה — וכך נקבע השם הנייטרלי „אפאלה”. עד פברואר 1940 היתה אפשרות עלייה זו ידועה רק בחוגים מצומצמים, אך מאותו תאריך ואילך, הציף את המשרד הארצישראלי — נחשול של בקשות. הוקם אירגון גדול ונקבעו קווי פעולה. נתמנו ועדות-מיכון ומאות באו מדי יום לשם ייעוץ ורישום. להוצעה לגסיעות מעבר לים, שהיתה מסונפת למשרד הארצי-ישראלי ניתנה הסמכות להכריע ולאשר סופית.

עוד הפעולה ההמונית הזו (שסאחר יותר היוותה יסוד לד"ה 7) היתה בעיצומה וכבר נסתמן כשלונה של „אפאלה”. „האפאג” לא הצריכה אל נכון את קשיי ה„עיסקה” וצריך היה לחזור לזרכים הרגילות של השגת אניות. הגסטאפו נעשה הבלתי-סבלני והתערב בצורה נמרצת. מנהלי האירגונים המרכזיים בדינה, פראג וברלין זומנו אל „המשרד המרכזי להגירת יהודים” ואייכמן לחץ עליהם בצורה חזקה ביותר. תיאור מפורט ובהיר של הסבב הקריטי ניתן על-ידי פראנק.¹³

יד. ז"ה 7 („פאסיפיק”)

סבלנותם של המיועדים לד"ה 7 הועמדה במיבחן קשה. הדחיות חזרו ונישנו, פעם בגלל קשיים בהשגת אניות, פעם בגלל קשיים כספיים, ושוב פעם, בגלל אשרות יציאה. גם „האיגוד הארצי” היה זחיר במיוחד, כנראה בעקבות כשלון ז"ה 5. בינתיים החמוסטה צרפת, איטליה נכנסה למלחמה, והים התיכון נהפך לזירת קרבות. היה ספק, אם בכלל עוד ייצא מסע מגרמניה, ואז ציווה פתאום הגסטאפו, כי המשרד הארצישראלי יבחר 500 אנשים מתוך המספר הכללי של המועמדים שאושרו (אין המספר ידוע לנו). ייגיש את הרשימה עד לבוקר יום המחרת בשעה 9. ברי, שהיה מאבק קשה על המקומות, שררה התרגשה, כי זוהי העלייה האחרונה מגרמניה הנאצית, וכי כל אישור הוא הכרעה על חיים ומות. לבסוף הורכבה הרשימה, על-פי היחס המספרי המקובל — כלומר 350 חלוצים ו-150 אחרים. רבים סתהדי ברלין התייחסו בספקנות לעניין כולה. הגסטאפו נתן שהות קצרה להשגת אשרות-היציאה הדרושות. בראשית אוגוסט הסתמן קושי חדש: ממשלת יוון אסרה פתאום להגיש את הדגל היווני, ולא היה קל להשיג דגל אחר.

ידי משמר הגבול היוגוסלבי. הם אמנם לא הוחזרו לגרמניה, אך התקרית גרמה לתעמולה נגדית רעשנית בעתונות היוגוסלבית. והדרך נחסמה. ל־90 מתוך 120 הילדים שהגיעו ליוגוסלביה, הסיגה לבסוף רחה פרייר רשינות־עליה של עליית הנוער. 30 הנותרים נשארו בזאגרב — בהדרכת יוסף אית־אי־נדיג (כיום חבר קיבוץ גת) — עד 4 ביולי 1941. באותו יום הוא העביר אותם ללובליאנה. מקום־שם היו במשך שנה וחצי בשלטון הפארטיזאנים. שלילה אחד הצליחו לחצות נהר ולהגיע לשטח איטלקי. שם הם נשארו עד ל־13 באוקטובר 1943, ואז הועברו למעון של עליית־הנוער בבקס (שווייץ). לשם הגיע יוסף אינדיג עם 33 ילדים ו־45 חלוצים מאיסלית.¹⁰

יב. מספרים

ברי, כי בחקר תולדות העלייה הבלתי־חוקית, לא תמיד אפשר למצוא מספרים מדויקים. גם האומדנים השונים ניתנים לבדיקה ולפעמים מתגלה כיניהם סתירה. כדי לאפשר השוואה, אסתפק בהבאת המספרים שמצאתי במקומות שונים, בלי שתהיה יכולת לבדקם. כך, למשל, מוסרים הרביוניסטים, כי המספר הכללי של הנוסעים שהגבלו על־ידי אירגונם, או על־ידי קבלנים פרטיים מקורבים אליהם, הגיע ל־14,634 (אף־על־פי, ע' 300) או ל־15,000 (עף־על־פי, ע' 289) — עד למלחמת העולם השנייה. כלומר, בעיקר, עד לספטמבר 1939. בדבר תקופת המלחמה עצמה לא מצאתי מספרים במקורות רביוניסטיים. הצד של ההסתדרות הציונית („המוסד" וקדמי) מוסר, כי המספר הכללי של העולים הבלתי־חוקיים עד למלחמה הגיע ל־6,821 (ברכה חבס, ע' 231), ובמקום אחר נמסר על 3,000 עד לייסוד המוסד. באביב 1939 (ב, חבס, ע' 20), בדבר התקופה מראשית המלחמה ועד סוף 1940 מוסרים על מספר כללי של 8,181 (של המוסד, הרביוניסטים וקבלנים פרטיים גם יחד). בכלל זה המוסד — 2,717 עולים (ב, ח, ע' 246/7).

לפי אותו מקור, הגיע מספר המעפילים משנת 1939 ועד להקמת המדינה ל־115,000. מהם 105,000 באניות של המוסד, ורק 10,000 באניות של רביוניסטים או קבלנים (ב, ח, ע' 21).

לעומת המספר של 8,000 עד 10,000 עולים — על־פי אומדניהם של כל המוסדות. בין אביב 1939 וסתיו 1939 — מסתכמים מספרי העדויות שנבנו (גרמניה בלי אוסטריה וצ'כוסלובקיה) כלהלן:

280	ד"ה 1 (יוגוסלביה)
130	ד"ה 2 („דוריה")
—	ד"ה 3 (האמבורג)
365	ד"ה 4 („ילדה")
*165	ד"ה 5 (קלאדובו)
100	ד"ה 6 („פנכר")
120	מסע־ילדים בלתי־חוקי
500	ד"ה 7 („מסיפיק")
31	(+ פאטרנקה)
1691	ס"ה מאביב 1939 עד סתיו 1940

* רובם ניספו, אך קבוצה גדולה למדי של עליית־הנוער ניצלה.

העלית הבלתי לולית מנרמניה

36. ברגינסקי, ע' 263: כן עדותו של פראנק, ארכיון י"ש 01/221 ועדות פרידנטל (הערת 21).
37. הוזה בקר, מסע העלית הבלתי-לגאלי הראשון במרס 1939 מברלין לארץ-ישראל" (1964), ארכיון י"ש 01/302: כן ארגנסט ירמיהו (לפנים יאבצ'ינסקי) ב"דיעות חדשות" (יומן בשפת גרמנית בישראל) מיום 10 באפריל 1964, וכן נ. צוריאלי באותו עתון מיום 27 במרס 1964.
38. חבס, ע' 234.
39. חבס, ע"ע 135 עד 137, ברגינסקי ע"ע 156/155.
30. חבס, ע' 135, ע"ע 138 וכו', 148 וכו'; ברגינסקי ע"ע 155/154.
31. כדברי קמחי (ע' 36).
32. חבס, ע' 138.
33. חבס, ע"ע 196 וכו'.
34. הודעה בעליפה מאת סנטה יוסטסל: השוזה ברגינסקי ע"ע 139, 142.
35. ברגינסקי ע"ע, 174 ו-183 עד 201, הופיע גם (בשפה ההולנדית) ספרו של דוד כהן: "תעיה — הפליטים היהודים בהולנד בשנות 1933 עד 1940", ספר זה אינו מזכיר את הקסיים הנדולים של מדיבצע, שהיו בעיקר פנימיים-יהודיים.
36. הודעה שנמסרה לי בעליפה על ידי זיוה י., שאירגנה אחת מדרכי הבריה בהצלחה.
37. ברגינסקי, ע' 189.
38. שארלוטה רוטשילד ב"דיעות חדשות" מיום 26 במרס 1964: כן יצחק ספירשטיין: "עליית בלתי-חוקית מגרמניה לארץ-ישראל במסע, שאורגן על-ידי המוסדות הציוניים הרשמיים" (1958), ארכיון י"ש 03/878.
39. בליכרורי, ברלין, "סוהרת" מיעודית — היהודים בברלין בשנת 1943, במחקר ידושים, כרך ה' (1963).
40. השוזה את הוויכוח המעניין אצל פראנק, ארכיון י"ש 01/221.
41. חבס, ע' 241, העדויות של צימלס, פראנק ומוכאל מאיר, וכן ברגינסקי ע' 257 ו"אף-על-פי" ע' 308.
42. וינר בוקבצר, "עדות בדבר עליית בלתי-לגאלית באוניה הילדה" (1965), ארכיון י"ש 01/308.
43. הודעה בעליפה מאת רחה פריי.
44. חבס, ע"ע 251/250: קמחי ע"ע 51/50 ועדות פראנק, רק במספר הודעות בשפה היוגוסלבית נמסרו כבר אז העובדות הנכונות.
45. עליפי מודעת חיפוש קרובים ב"דיעות חדשות" (יומן גרמני, ת"א).
46. 34 סכתבים מאת ואלטר קליין (שהיה בין הנספים) אל הוריו בתל-אביב, ארכיון י"ש 01/306 וכן סיקרופילם ג"מ 2790.
47. אלכסנדר ארנון, ת"א, הואיל להעמיד לרשותי את חיבורו (שנכתב בספטמבר 1945), "עשר שנות צורה לפליטים יהודים ביוגוסלביה".
48. אחרי סיום המלחמה הועברו העצמות (ביוני 1945) ונקברו בבית-הקברות היהודי בבלגראד, בנובמבר 1964 החקיים בבית-הקברות זה גילוי מצבה, שהוקדשה על-ידי קהילת וינה לזכר הנרצחים (עליפי דו"ח בעלון חקחילת היהודית של וינה, "די גמינדה", 30 בנובמבר 1964).
49. תיאור מפורט אצל חבס, ע"ע 238 עד 241, 248 וכו' וכן אצל ברגינסקי ע"ע 258 עד 280.
50. אלי שרק, מסע בלתי חוקי לארץ-ישראל בפאסיטיק" (1958), ארכיון י"ש 01/230.
51. אל-על-פי, ע' 438.
52. רחה פריי: "... יש רש...", הרצאת, תמר" 1953.
53. השוזה עם מכתבו המפורט של פאול אסנטיין אל וילברשיין בגינבה על עקרונות פעולתו בשאלה זו (2 בדצמבר 1939) ב"ארכיון וילברשיין" בידושים, מ' 120.
53. השוזה הערת 52.
54. "אף-על-פי", ע"ע 436 עד 444.

55. ר' ספרה של רחל פרייך (הערה 52), ע"ע 59 וכו'.
 56. התאריכים והמספרים נלקחו מתוך מכתבים מקוריים מאת יוסף אינדיג אל רחל פרייך, שיכולה לעיין בהם בידורם.
 57. כל העובדות הבאות (אם לא נאמר אחרת) על-פי עדותו של ד"ר מיכאל מאיר, ארכיון י"ש 02/283.
 58. מניסה זו נזכרת הן בעדותו המפורטת של פראנק (ארכיון י"ש 01/227), והן אצל בריכה חבס, ע' 263 ובעדויות של ד"ר יוסף לבנהרץ על מאורעות בקהילה היהודית בחינה (ספרית וינר, מס' 499 = ארכיון י"ש 02/595 וכן 030/5).
 59. לפי עדותו של פראנק 01/221.
 60. בארכיון הציני בירושלים, ק' 14/2/4.
 61. השו"ת: ד"ר פקס גוטבאום, "הרייך השלישי והיהודים" (בגרמנית, "Das Dritte Reich und die Juden" (1940), בארכיון י"ש 01/232 — ומקומות רבים אחרים.
 62. השו"ת למשל אנליזה (אודת) בודינסקי, "זכרונות 1940—1945" (1945), ארכיון י"ש 01/174.
- חידוש אליהו פרייך

The reactions of world Jewry during the first stage of the Nazi regime

A chapter from the work of Dr. Shaul Ash, lecturer at the Jerusalem Hebrew University. Dr. Ash describes the reactions of World Jewry during the first stage of the Nazi persecutions in Germany. This work reveals the early attempts to react, the difficulties encountered in the attempts at organized drastic reactions.

The Illegal Aliya from Germany

Dr. K. J. Ball — Kaduri describes in detail the work of Aliya Beth, the illegal Aliya from Germany, before the Second World War and the first period of the War. This description, which presents details about each ship of the time, carrying emigrants from Germany, is based on verbal evidence and written material on this emigration. (Haapala).

The development of the Political Police in Bavaria in 1933

Dr. Shlomo Aharonson, lecturer at the Jerusalem Hebrew University, gives a chapter out of a larger work on how the Nazis gained power over the Bavarian Police, and about the position and methods of the S.S. in the process of gaining control over the Establishment and the inner life of the country.

In a short essay, Prof. Mushkat of the Tel-Aviv University, tells of the Great Nurnberg Trials, the present bearing of these court proceedings, and the juridical methods employed in preparation for the trials.

Critical Notes

In the section assigned to criticism, Israel Gutman presents his criticism of Dr. Leni Yahil's book, which deals with the rescue of the Danish Jews during the war.* Abraham Barkai comments on the book on Hitler by A. Bullock.** This book is not new, but it is one of the fundamental works about the period.

* Leni Yahil — *Test of a Democracy, The Rescue of Danish Jewry in World War II*, Jerusalem, 1966.

** Alan Bullock — *Hitler, a Study in Tyranny*.